

**T R Ä N
I N G S
V E R K**

Lärdomar från undervisning i yrkessvenska
på fjärrvärmeverk 2021

Innehåll

Bakgrund	3
Att lära sig yrkessvenska från ett andraspråksperspektiv	4
Språkliga anpassningar på arbetsplatserna	7
Deltagarnas förkunskaper	8
Synen på förkunskaper	10
Metaspråklig kompetens hos handledare och kursledare	12
Språkundervisningen	13
Kontakt med handledare	17
Förslag på kortsiktiga åtgärder	19
Förslag på långsiktiga åtgärder	23
Avslutning	24
Kompletterande material	25

Detta material har skapats under våren 2021 av
LYS förlag på uppdrag av Energiföretagen Sverige.

Bakgrund

Branschföreningen Energiföretagen Sverige beviljades under 2021 statsbidrag för att säkerställa slutförandet av ett jobbspår inom kraft- och fjärrvärme. Deltagarna i projektet var utrikesfödda med teknisk erfarenhet. En av insatserna i jobbspåret var en arbetspraktik och inom ramen för denna beviljades ytterligare statsbidrag för att undervisa praktikanterna i svenska parallellt med att man arbetade för att fånga upp och bemöta de utmaningar som arbetsgivarna upplevde utifrån språkförbistringar. Det här uppdraget genomfördes av LYS förlag och resulterade i fyra olika best practice-dokument, varav detta är ett, avsedda att spridas vidare för kunskapsöverföring.

Praktikperioden är en del av ett jobbspår som syftar till att leda till ett jobb inom driften på ett fjärr- eller kraftvärmeverk. Vi, det vill säga LYS förlag, har undervisat i svenska språket med en grupp på fem praktikanter (deltagare), och vi har haft samtal med och handlett deras handledare i språkfrågor. Fokus har varit att fånga upp utmaningar och svårigheter som dykt upp under vägen, och att stödja både deltagare och bedömare. Det har krävt ett flexibelt arbetssätt och en lyhördhet för den verkliga språkmiljö som alla parter upplever. Vi har utforskat metoder för att göra undervisningen och handledningen så relevant och effektiv som möjligt, med syfte att formulera metoder och arbetssätt för liknande framtida projekt. Slutligen har vi också gjort utvärderande intervjuer med praktikanterna. I den här skriften går vi igenom vad vi har sett, och vi avslutar med att ge förslag på hur Energiföretagen, dess medlemsföretag och andra liknande organisationer bör arbeta med den här typen av frågor i framtiden. Förslagen kan vara relevanta för arbetsgivare, kommuner, Arbetsförmedlingen och andra parter som har intresse och behov av att säkra kompetensförsörjningen framöver och därför kommer i kontakt med andraspråkstalande arbetsökande.

I den här rapporten sammanfattar vi våra iakttagelser och ger förslag på kortsiktiga och långsiktiga interventioner för att förbättra utfallet, från ett språkperspektiv. Sammanfattningsvis kan vi säga följande:

- Att lära sig yrkesspråket tar lång tid och kräver stöd från språklärare med god kännedom om vad yrkessvenska innebär.
- Under den tid som deltagarna lär sig språket behöver man anpassa kommunikationen med dem, framför allt på praktikplatserna.
- Eftersom det råder höga krav på säkerhet inom fjärrvärme, där många säkerhetsåtgärder innehåller språkliga moment, finns det goda skäl att kräva en ingångsnivå när det gäller språkkunskaper. Vi bedömer att denna nivå som lägst bör vara B1 (GERS)
- En lägstanivå på B1 (GERS) är också önskvärt för att deltagarna ska kunna tillgodogöra sig de utbildningsmoment som praktiken innehåller samt för att kunna lära sig yrket.
- Handledare och kursanordnare behöver stöd och kompetensutveckling för att kunna bedöma språknivåer och språkutveckling samt för att kunna handleda och underlätta för andraspråkstalare som lär sig yrket.

En framgångsfaktor för samtliga av dessa punkter är ett kontinuerligt erfarenhetsutbyte mellan språklärare och arbetsplatser.

Att lära sig yrkessvenska från ett andraspråksperspektiv

Den som kommer till Sverige och lär sig svenska som vuxen kan använda sig av flera olika utbildningsvägar. Den kanske vanligaste, eller i alla fall officiella, vägen är SFI, svenska för invandrare. Den högsta nivån på SFI är D, vilket bör motsvara en hög A2 eller låg B1 enligt Europarådets nivåskala (GERS).

Vid starten av det här pilotprojektet antog vi att samtliga deltagare skulle befinna sig på nivå B1 eller högre, eftersom det var ett krav att man hade avslutat SFI D eller motsvarande.

Man brukar säga att på nivå B1 kan man typiskt klara sig som turist i landet där språket talas, man kan exempelvis beställa mat på restaurang, fråga om vägen eller delta i enkla samtal om välkända ämnen. Att påbörja studier i det yrkesspecifika språket innan man uppnått nivå B1 är något vi inte finner lämpligt, eftersom man först behöver lära sig de språkliga grunderna. Här råder det dock delade meningar, och många börjar undervisa i ett yrkesspråk redan från nybörjarnivå.

Det bör uppmärksammas att det ofta krävs högre eller mycket högre språknivåer än B1 för den kvalificerade interaktionen och kommunikationen som sker på de flesta arbetsplatser. Att börja utöva sitt yrke med ingångsnivå B1 kan alltså vara mycket svårt. Här är det viktigt att både deltagaren och handledaren inser att det ligger ett stort arbete framför dem, både språkligt och yrkesmässigt. Det är inte ovanligt att den som befinner sig på B1 överskattar sin egen språkliga förmåga och inte uppfattar att det finns mycket som hen inte förstår.

GERS	SFI	Komvux (SAS)
A1	B	-
A2	C	-
B1	D	-
	-	SAS GRUND
B2		SAS 1
	-	SAS 2
C1		SAS 3
C2	-	-

Nivåbeskrivning B1 (GERS)

HÖRFÖRSTÅELSE

Jag kan förstå huvudinnehållet i tydligt standardtal om välkända företeelser som man regelbundet stöter på i arbete, i skola, på fritid, osv. Om språket talas relativt långsamt och tydligt kan jag i stora drag förstå många radio- och TV-program om dagsaktuella frågor eller om ämnen av personligt intresse.

LÄSFÖRSTÅELSE

Jag kan förstå texter som till största delen består av högfrekvent språk som hör till vardag och arbete. Jag kan förstå beskrivningar av händelser, känslor och önskemål i personliga brev.

MUNTLLIG INTERAKTION

Jag kan fungera i de flesta situationer som kan uppstå vid resor i länder eller områden där språket talas. Jag kan utan förberedelser gå in i ett samtal om ämnen av personligt intresse eller med anknytning till vardagslivet, till exempel familj, fritidsintressen, arbete, resor och aktuella händelser.

MUNTLLIG PRODUKTION

Jag kan binda samman fraser på ett enkelt sätt för att beskriva erfarenheter och händelser, mina drömmar, förhoppningar och framtidsplaner. Jag kan kortfattat ge skäl och förklaringar för mina åsikter och planer. Jag kan berätta en historia eller återberätta händelseförloppet i en bok eller film och beskriva mina intryck.

SKRIVA

Jag kan skriva enkel, sammanhängande text om ämnen som är välkända för mig eller av personligt intresse. Jag kan skriva personliga brev som beskriver upplevelser och intryck.

Att lära sig yrkesspråket

Vägen till ett fungerande yrkesspråk ser olika ut för första- och andraspråkstalare. Som infödd svensk har man när man börjar sin yrkesutbildning eller sitt arbete redan gedigna kunskaper i allmänspråket. I det nya sammanhanget lär man sig terminologi, jobbsnack och jargong parallellt med att man lär sig själva yrkesutövandet och teorin bakom. Det är nya ord och uttryck, men de bygger på de uttalsregler och den grammatiska struktur som personen redan är bekant med. Samtidigt kan termer, begrepp, processer och tekniker te sig obekanta, och man behöver sätta sig in i fackkunskaper som är helt nya.

Som andraspråkstalare med yrkeserfarenhet ser resan till samma mål resa helt annorlunda ut. Istället för en vertikal process, där yrkesspråket utvecklas parallellt med yrkeskunskaperna, är språkutvecklingen lateral. Man har redan en förståelse för terminologin, för de teorier som är tillämpbara och vilken typ av språk man använder i yrket. Däremot har man svaga allmänna språkkunskaper, vilket gör det svårt med till exempel hörförståelse och uttal, även om man talar om redan kända begrepp och företeelser. Ord och uttryck som kan te sig vardagliga och därmed enkla för svenska kollegor kan skapa svårigheter och frustration.

Förstaspråkstalare lär sig yrkesspråket

Kan allmänspråket (samhälle, grundskola)

Lär sig terminologi och begrepp (i yrkesskola/lärlingsprogram)

Lär sig "snacket" (på arbetsplatsen)

Använder språket som ett verktyg i jobbet

Andraspråkstalare lär sig yrkesspråket

Kan yrket och terminologin

Utvecklar allmänspråket

Sätter sig in i nya förutsättningar (regler och lagar, klimat, kultur)

Anpassar sin gamla yrkesroll till det nya landet

Lär sig svenska motsvarigheter till redan kända begrepp

Använder språket som ett verktyg i jobbet

Som kursledare, språkledare och handledare bör man vara medveten om hur detta påverkar processen att lära sig yrket, för att kunna underlätta kommunikationen och inlärningsprocessen samt bedöma språk- och yrkeskunskaper.

Enligt detta bör en bra kurs i yrkessvenska inte följa samma väg som när en förstaspråkstalarare lär sig yrkesspråket. Det här är en fråga som förtjänar mer uppmärksamhet, eftersom både språklärare och lekmän tenderar att missbedöma både vad som är svårt och vad som är viktigt utifrån ett förstaspråksperspektiv.

Som lärare i yrkessvenska ingår det att kunna:

- Identifiera allmänspråkliga moment som är specifika för yrket. Inom vården, exempelvis, är det av stor vikt att man uttrycker tidpunkter och kronologiska förlopp på ett korrekt sätt, eftersom missförstånd kring tid kan hota patientsäkerheten. Att patienten hade feber i en vecka är inte samma sak som att patienten hade feber för en vecka sedan. Inom arkitektur bör man kunna beskriva rumsliga sammanhang och interventioner i detalj, man måste exempelvis behärska rumsprepositioner som *på, ovanför, i, bredvid och så vidare*. Inom energibranschen och andra tekniska yrken måste man behärska en mängd partikelverb som *dra åt, dra in, ställa in, sätta upp, slå av*, och så vidare. I de flesta kvalificerade yrken används allmänna partikelverb som *få fram, se till, skjuta upp, bli av och gå till* dagligen. Till skillnad från förstaspråkstalararen använder andraspråkstalararen sällan de här – abstrakta – uttrycken innan yrkesutbildningen eller anställningen påbörjas. Det här är exempel på sådant som konventionellt inte brukar räknas som yrkesspråk men som tjänar ett viktigt syfte inom språkutbildningen.
- Identifiera kritiska situationer där språket spelar en betydande roll för yrkesutövandet. För att återigen ta ett exempel från vården finns det ett stort behov av att kunna ge svåra besked och att inge en känsla av lugn, vilket kräver språklig nyans och förmåga att uttrycka empati på ett naturligt sätt. En läkare behöver också kunna förklara medicinska begrepp till patienter på ett lättbegripligt sätt som inte involverar den terminologi som samma läkare använder i kontakten med kollegor. I många yrken måste man kunna använda språket som ett verktyg i förhandlingslägen. Inom fjärrvärme behöver man kunna uttrycka sig begripligt och precist över kommunikationsradio.

- Respektera de befintliga yrkeskunskaperna hos deltagarna och därmed undvika en förklarande roll. Terminologin är förstås en viktig del, men då man jobbar med vuxna, redan yrkesaktiva yrkesutövare är en central princip att de redan har en god förståelse av innebörden bakom termerna. Det betyder inte att man som språklärare inte ska ta upp terminologin, men fokus bör inte ligga på betydelse utan istället allmänspråkliga färdigheter som uttal, böjning och kollokation (det vill säga att använda dem i rätt sammanhang).

Ovanstående står ofta i konflikt med förstaspråkstalararens syn på yrkesspråk, eftersom de flesta utgår från sin egen vertikala inlärningsprocess istället för den laterala väg in i yrkesspråket som andraspråkstalararen tar.

Deltagarnas ansvar för den individuella språkutvecklingen

Under den del av projektet vi deltog i anordnade vi en språkkurs en dag i veckan under en period på åtta veckor. Under eventuell fortsättning efter praktiken (anställning) ansvarar deltagaren själv för sin språkutveckling. Det ställer stora krav både på praktikanter, som måste tillgodogöra sig ett stort ordförråd under en kort tid, och på handledare och andra kollegor, som behöver bistå med både anpassningar och förklaringar.

En viktig faktor i det här sammanhanget är att inte alla praktikanter nödvändigtvis har ett betydande språk- eller studieintresse. Hand i hand med bristande språkintresse kommer ofta undermålig studieteknik. Då deltagarna samtidigt själva ansvarar för att höja sin språknivå bör läraren i anslutning till kursen lära ut enkla och effektiva metoder för ordinläring och andra färdigheter som deltagarna kan tillämpa också på lång sikt.

Språkliga anpassningar på arbetsplatserna

I ett projekt som detta, där praktikanterna har en låg ingångsnivå i den allmänna svenskan när de påbörjar praktiken, ställs det krav dels på praktikanterna att snabbt utveckla allmänspråket och dels på handledare och andra kollegor att anpassa sitt eget språk för att kunna göra sig förstådda. Handledare har en mycket viktig roll i praktiken i och med att de förklarar och demonstrerar förekommande arbetsmoment, och dessa situationer är mycket språkintensiva. Här förväntas handledarna anpassa sitt språk och sitt kommunikationssätt för att göra yrkesinläringen möjlig för deltagarna. Det ställer höga krav på metaspråklig kompetens, det vill säga att avgöra vad som är svår respektive lätt svenska för deltagaren, vad som utgör lämplig mängd nya ord, uttryck och begrepp som man kan baka in, och på vilken språklig nivå man ska tala om tekniska processer. Vi noterade att den höga tekniska komplexitet som yrket innebär många gånger stod i konflikt med den brist på språkliga komplexitet som deltagarna uppvisade, vilket betydde att man var tvungen att lägga själva yrkesutbildningen på en låg nivå.

Dessutom är det svårt att komma ifrån att handledarna i vissa situationer behöver göra informella men avgörande bedömningar av språkkunskaper. Sådana bedömningar är i praktiken holistiska och kan vara svår att särskilja från bedömningar av yrkesmässig bakgrund och teknisk kompetens. I nuläget har handledarna inget stöd i att göra bedömning av språkkunskaper utan utgår från det "allmänna intrycket" de får av olika samtal med praktikanterna.

Säg inte

fungerar som en badkarspropp

säg till

det här är en geggamoja som ...

EU

Det kanske inte är helt rätt.

Då så.

låtsas göra likadant

framställa

vi skjuter upp mötet

ställa in temperaturen

slå på

det har kört ihop sig

Säg

stoppar vattnet

informera mig

det här är en substans som ...

Europeiska unionen

Det är fel.

Nu är vi klara.

simulerar

producera

vi har mötet en annan dag

justera temperaturen

starta

vi har ett problem

Deltagarnas förkunskaper

Vid kursstart gjorde vi en strukturerad bedömning av deltagarnas förkunskaper. Här bör nämnas att det finns stora variationer i hur lätt det går för vuxna invandrare i Sverige att lära sig svenska. Variationerna har att göra med bland annat ålder, tidigare språkkunskaper, social situation och språkbegåvning, och dessutom består språkkompetensen av många olika färdigheter och förmågor som samspelar. Vissa är bättre på de produktiva färdigheterna som att skriva och tala, medan andra är bättre på det receptiva. Det är viktigt att förstå att det finns en stor spridning inom gruppen vuxna invandrare som lärt sig svenska, även om de formellt sett klarat samma språkprov och ligger på samma nivå.

Det vi noterade vid den här testningen var följande: det var mycket stor spridning i förkunskaper, och bland fem deltagare låg nivån mellan A2- (GERS) och B1+.

Även hos individerna var det stor spridning på nivåer mellan de så kallade receptiva färdigheterna (att lyssna och läsa) och de produktiva färdigheterna (att tala och skriva). I allmänhet hade samtliga deltagare mycket bristfälliga produktiva färdigheter. Det fanns inget klart samband mellan språknivå och tid i Sverige. Två av deltagarna hade varit i Sverige i mer än ett decennium, medan andra mindre än fem år.

Flera av deltagarna hade interaktiva färdigheter (att fungera socialt) som låg på en högre nivå än de produktiva och receptiva, och gav på så sätt intryck av att ha bättre språkkunskaper än de verkligen hade. Detta betydde att de utan svårighet kunde hålla i ett samtal om de själva fick styra vad samtalet handlade om och höll sig till vardagliga ämnen. Om de däremot hamnade i svårare språkliga situationer fick de ofta problem med att förstå och göra sig förstådda.

Nivåtestet hade två provdelar, Vid kursstart gjorde vi två språknivåtest, en skriftlig och en muntlig. Enligt två svarsexempel från det skriftliga testet (nedan) var det stor spridning i ingångsnivå. Uppgiften gick ut på att skriva en text om säkerhet på jobbet, och deltagarna hade 30 minuter på sig för detta.

DELTAGARE 1

På arbetsplats finns många risk ,till exempel brand , skållning, höjd fall, det kan skada människor ,det kan skada anläggningar också, så vi alla som jobb där oavsett vilken funktion vi har måste se till olycka inte händer , det är våra skyldighet .Vi är människor ,gör fel då och då ,för att inte händer olyckor ska vi först har kunskap , vi kan deltaga i utbildning som handla om riskanalysering , lära oss att hitta risk ,bedömer risk ,ta åtgärder mot risk , uppfölj efter ,vi skapar bra rutiner att förebygga risk . även vi har kunskap ,bra rutiner kan olyckor också hända , då måste vi kunna minimera skador på människor ,egendom ,så vi behöver mycket kunskap för att hantera risk. Man lära sig hela live!

DELTAGARE 2

Hej

På måndag ska jag börja praktik i norrenerge.och jag tycker att den Bra för mig och jag vill ta ansvar, på mitt jobb för att ska inte hända något

Det vi kan se här är att deltagare 1 fullföljer uppgiften och håller sig till ämnet och skriver om säkerhetsrisker på arbetsplatsen. Han försöker använda yrkesspecifika ord och uttryck och har en varierad meningsbyggnad med både huvudsatser och bisatser. Han följer normen för den här typen av text och har både en inledning ("På arbetsplats finns många risk") och en avslutning ("Man lär sig hela live!"). Han använder fraser som "skapar bra rutiner" och "vi måste se till olycka inte händer" och har en struktur i sin text. Det finns många grammatiska fel, framför allt i former och interpunktion, men också styrkor där han visar att han behärskar mer avancerade konstruktioner som till exempel svenskans omvända ordföljd ("då måste vi"), vilket tyder på en grammatisk medvetenhet.

Samtidigt behärskar han inte kommatering och är osäker när det kommer till ett flertal grammatiska moment, som till exempel pluralformer.

Deltagare 2 har däremot inte producerat särskilt mycket. Han börjar med "Hej" vilket passar när man skriver brev men inte i den här uppgiften, så han visar inte på en medvetenhet om olika former av språk. Han fullföljer inte uppgiften som var att skriva om säkerhet, utan han berättar om vad han ska göra på måndag istället och vad han tycker om det. Detta visar på att han antingen inte förstått uppgiften och/eller (mer sannolikt) inte har de språkliga resurser som krävs för att resonera om säkerhet på arbetsplatsen. Texten innehåller inte lika många språkliga fel som den ovan, men den är på en mycket lägre nivå.

De här två texterna kan jämföras med den kommunikativa situation som uppstår när man träffar två praktikanter samtidigt. En person som försöker prata om komplicerade saker gör fler språkliga fel och det blir mer tydligt vad han har för brister, samtidigt som den som bara säger enklare saker inte blottar sig lika mycket. Detta kan göra det svårt att bedöma vem som egentligen talar bäst svenska, och vem som har störst möjligheter att förstå kommunikationen på arbetet. Ett välkänt och studerat fenomen är också att den som har ett bra uttal ofta anses vara bäst på både språket och yrket, oavsett grammatik och ordförråd.

I det muntliga nivåtestet visade det sig att deltagarna kunde uttrycka sig hjälpligt när det gällde att prata om vardagliga saker och när de själva kunde välja samtalsämne. När det däremot kom till att prata om ett ämne som läraren valt, men som var baserat på en utbildningsdag där både deltagare och lärare deltagit två dagar tidigare, var det mycket svårt för deltagarna att uttrycka sig. Vi noterade att deras ordförråd var mycket begränsat, även för de mest grundläggande orden som förekommer inom yrket och som dessutom hade haft en central roll i ämnesutbildningen samma vecka. Orden som den muntliga intestningen byggde på (i listan till höger på samma sida) hade alltså förekommit både på utbildningsdagen samma vecka samt i boken Energisvenska som deltagarna ansågs ha studerat på tidigare kurser inom projektet. Ingen av deltagarna kunde använda något av orden på ett korrekt sätt.

<i>en pump</i>	<i>styr</i>	<i>olyckor</i>
<i>en panna</i>	<i>övervakar</i>	<i>säkerhet</i>
<i>ett rör</i>	<i>kyler av</i>	<i>buller</i>
<i>ett bränsle</i>	<i>kopplar</i>	<i>brandrisk</i>
<i>(en) rök</i>	<i>byter ut</i>	<i>skyddsutrustning</i>

Sammantaget är det tydligt att praktikanterna på tidigare utbildningar, både i språk och i energiämnet, mest tagit till sig information passivt genom att lyssna, läsa och försöka förstå. När vi ställde krav på att de skulle tala och skriva om ämnet hade de ofta väldigt svårt att göra detta. Det tycks också saknas en kvalitetssäkrad nivåbedömning av deltagarnas språkkunskaper med fokus på de produktiva färdigheterna.

Det var också tydligt att deltagarna inte hade någon vidare förmåga till självskattning, det vill säga att de inte klarade av att bedöma sina egna språkkunskaper. Vissa deltagare överskattade sina kunskaper i svenska och underskattade vad de behövde lära sig för att kunna utöva yrket med hjälp av språket, medan andra deltagare underskattade sina färdigheter. De flesta deltagarna hade också svårt att bedöma vilken del av språket de behövde öva mest på. Vi tror att det är viktigt att läraren synliggör detta för varje deltagare, eftersom gruppundervisningens fokus inte alltid är det som den individuella deltagaren behöver prioritera.

Synen på förkunskaper

Alla de handledare vi hade kontakt med underströk vikten av bra språkkunskaper för att kunna fungera i yrkesrollen. Ett stort fokus inom fjärrvärme låg på säkerhet, i och med att många av de försiktighetsåtgärder och riskanalyser man gör i yrket bygger på kommunikativa moment. Handledarna betonade också vikten av att kunna benämna utrustning och anläggningsdelar vid rätt namn.

Man kan inte förvänta sig att den som inte jobbar med språk kan göra en systematisk bedömning av deltagarnas språkkunskaper. Trots det var det just handledarna, som är tekniker, som hade fått bedöma om språket var gott nog vid de intervjuer som genomfördes i början av projektet. Det framgick också att handledarna inte reflekterat särskilt mycket över sin egen kompetens i att göra sådana bedömningar. I allmänhet uttryckte sig de flesta som varit involverade i projektet ledigt kring deltagarnas språkkunskaper.

Fraser som förekom var ”han verkar förstå det mesta”, ”de förstår ungefär 80 %”, eller ”de är ju riktigt bra på svenska”.

När man som språklärare gör en bedömning av språknivåer tittar man på följande:

- Språklig korrekthet. Här ingår det att tillämpa grammatiska regler på ett korrekt sätt, som till exempel tempus (om man pratar i nutid, dåtid, etc), böjningar och ordföljd.
- Språklig komplexitet. Det här beskriver hur många olika sätt man kan uttrycka sig på i fråga om grammatiska moment. Denna bedömning ska alltid göras i samsyn med den språkliga korrektheten – om man uttrycker sig väldigt enkelt kan det vara korrekt men inte särskilt komplext, medan om man har en högre språklig komplexitet finns det också utrymme för fler fel.
- Uttal. Enligt vårt synsätt bör uttalet bedömas efter hur väl deltagaren kan göra sig förstådd, och hur mycket andra måste anstränga sig för att höra vad deltagaren säger. Enstaka ljud som inte låter svenska men som inte påverkar förståelsen är mindre problematiskt jämfört med brister i prosodi som gör att hela yttranden blir obegripliga.
- Allmänt ordförråd. Även i yrket bör deltagaren kunna uttrycka sig och förstå vad som sägs i kommunikation som inte rör det direkta yrkesområdet, men som är vanligt förekommande i yrkessituationer, till exempel att berätta vilken tid man börjar på morgonen, informera om ett möte som flyttats eller ställa frågor kring arbetsdagen.

- Specifikt ordförråd. Detta gäller det ordförråd som är direkt knutet till yrket. Det är viktigt att inte bara fokusera på substantiv (t.ex. *panna, ånga, rostertratt, kondens*) utan även på andra ordklasser (framför allt verb, till exempel *tömma, fylla, skruva loss, ladda*) och hur deltagaren kan beskriva och berätta om olika moment i arbetet.

Det vore intressant att fördjupa sig i vilka faktorer som spelar in när handledare och andra utan språk-lärararenhet gör en bedömning av språknivåer. Det vi la märke till var:

- Förväntningarna var i allmänhet låga, vilket ledde till positiva överraskningar.
- Handledarna bedömde i allmänhet språkkunskaperna som högre hos deltagare som pratade mer, och som lägre hos tystare individer.
- Handledarna bedömde i allmänhet bra uttal som bevis på hög språknivå.

Låga förväntningar

Det här är tre punkter värda att reflektera över. Angående förväntningarna så uttryckte sig en utbildare vid ett tillfälle om praktikantgruppens språkfärdigheter genom att säga ”De är faktiskt bra på svenska”. ”Faktiskt” här signalerar att personen blev överraskad, vilket tyder på att förväntningarna var låga. Det är problematiskt med låga förväntningar, då det inte sällan leder till positiva överraskningar som i sin tur ofta för med sig att man överskattar deltagarnas språkkunskaper. När det sedan visar sig att dessa ”goda” språkkunskaper inte räcker till för att utföra arbetsuppgifterna finns det risk för att man på arbetsplatserna får fördomar om att det inte fungerar att ta in andraspråkstalare.

Låga förväntningar tillsammans med positiva överraskningar kan dessutom leda till en binär syn på språkfärdigheter, där deltagaren antingen ”inte kan” eller ”kan”. I verkligheten utvecklas språket över tid, hos både förstaspråkstalare och andraspråkstalare, och det finns ingen tidpunkt eller gräns då man ”börjar kunna” språket. Däremot tror vi att det finns ett behov av att definiera hur mycket svenska deltagarna bör kunna vid praktikstart för att de ska kunna tillägna sig ämneskunskaperna och yrket.

Ytterligare en aspekt av den här typen av lekmanna-bedömning är att den tenderar att vara baserad på endast de receptiva färdigheterna, alltså hur mycket deltagarna till synes förstår när de lyssnar eller läser, men att man ofta förbiser produktionen, det vill säga hur väl deltagarna kan uttrycka sig i tal och skrift. (Just de bristande produktiva färdigheterna är

ju något vi återkommer till i den här texten.) En betydande faktor när man gör en amatörmässig bedömning av receptiva färdigheter är att det till stor del bygger på deltagarens rapporterade självskattning. Typiskt frågar man om deltagaren har förstått, och när deltagaren då svarar jakande tar man det för sanning. Vad vi upptäckte i det här projektet var emellertid att flera av deltagarna hade utvecklat strategier för att framstå som att de förstod också när de inte gjorde det .

Individer som pratade mycket

En annan sak som framkom var just att man i allmänhet likställde mycket prat med höga språkkunskaper. Genom att föra ordet kan man undvika ämnen och samtalssituationer som man inte behärskar, och man behöver inte heller lyssna och förstå vad andra säger. Det här är inte en ovanlig strategi hos andraspråkstalare, och som handledare bör man vara observant på deltagare som pratar mycket.

Det är viktigt att språkläraren tar upp detta fenomen med deltagarna, och särskilt uppmärksammar tystare individer på att de riskerar att missgynnas på arbetsplatser då deras tysthet lätt tolkas som bristande språkkompetens. Deltagarna bör medvetandegöras om hur detta påverkar synen på dem som anställningsbara.

Uttal

Det svenska uttalet är svårt att lära sig, men hur lång den vägen är beror till stor del på individens språkbakgrund. Den som har kinesiska som modersmål måste lära sig många fler nya ljud än någon som exempelvis talar nederländska. Att likställa bristande uttal med dåliga språkkunskaper riskerar att leda till att man som arbetsgivare missar flera kunniga och kompetenta individer.

Samtidigt är ett begripligt uttal centralt för yrkesrollen, särskilt då mycket av kommunikationen är muntlig och inte sällan äger rum i bullriga miljöer. Detta betyder även att stor vikt bör läggas vid uttalsträning i språkundervisningen, men också med fokus på att tala begripligt snarare än att tala helt felfritt.

Metaspråklig kompetens hos handledare och kursledare

I rollen som handledare eller kursledare förväntas man inte bara bedöma språknivån hos deltagarna, utan man förväntas också underlätta kommunikationen genom att anpassa sitt språk. För att kunna göra det behöver man förstå språket från ett metaperspektiv, det vill säga att man själv kan bedöma vilka språkmoment som kan vara svåra respektive lätta för deltagarna samt hur man kan förklara, förenkla och demonstrera de språkliga beståndsdelar som deltagarna behöver kunna förstå.

Då vi inte hade möjlighet att auskultera på praktikplatserna (på grund av covid-19) bygger följande iakttagelser på en utbildningsdag där vi deltog som åskådare en dag veckan före språk-utbildningen påbörjades. Följande exempel är anekdotiska men vi bedömer dem som representativa för hur första-språkstalarare interagerar med andraspråkstalarare.

Syftet med ämneskursen i fråga var att ge deltagarna förkunskaper om fjärrvärme inför praktikperioden, och vi deltog för att kunna kartlägga termer och begrepp som ingår i yrket, för att senare kunna arbeta med dessa med ett språkligt fokus på språkutbildningen.

Som nämnts tidigare låg deltagarnas nivåer mellan A2- och B1+ enligt Europarådets nivåskala. Utbildningen och dess innehåll hade dock inte anpassats enligt detta (och det bör nämnas inga sådana krav hade heller ställts från uppdragsgivaren). Vi bedömde att utbildningen krävde nivå C1 (GERS). Denna diskrepans innabar i praktiken att deltagarna inte hade möjlighet tillgodogöra sig innehållet, vilket också bekräftades när vi arbetade med samma eller liknande moment under språkutbildningen.

Det var alltså tydligt att kursledarna saknade kompetens i hur man kan anpassa upplägg, innehåll och metod när man undervisar andraspråkstalarare, enligt följande punkter:

- De kunde inte avgöra vad som är ett svårt ord för en andraspråkstalarare jämfört med en förstaspråkstalarare. Detta blev tydligt när de valde att lägga stor möda på att förklara ord som ”*individ*”, ”*primär*” och ”*system*” och formulerade om ”*simulering*” till det för målgruppen mer svårförståeliga ”*digital tvilling*”, trots att de förra orden har latinskt ursprung och är förhållandevis lätta för de deltagare som talar andra europeiska språk.

- Kursledarna hade ingen erfarenhet av typiska språkfällor, som exempelvis ord och termer som låter likadana. Exempelvis förklarade de vad torv (ett vanligt bränsle) var genom att hänvisa till en myr, alltså den plats där torven bryts. Under språkkursens gång visade det sig emellertid att deltagarna hade tolkat *myr* som *myra* och hade svårt att se kopplingen till bränslet.
- Det allmänna språket på kursen var idiomatiskt, hade en hög abstraktionsnivå och innehöll viss slang, jargong och förkortningar. Dessutom använde kursledarna många partikelverb som till exempel *blir av*, *säger upp* och *ställer in*. Allt detta är språk som kräver en mycket högre nivå än deltagarna hade.
- En praktisk detalj var att när kursledarna antecknade på tavlan tog de inte hänsyn till att två av deltagarna inte använder det latinska alfabetet i sitt förstaspråk, och alltså kan ha svårt att avkoda slarvigt skriven text. I allmänhet är det mycket svårare att ”gissa” sig till vad ett ord i skrift står för om man inte har en mycket hög ordnivå, eftersom man inte känner igen så kallade ordbilder.

För oss som förstaspråkstalande publik var det tydligt att kursen var gedigen och hade ett intressant och nyttigt innehåll på en hög yrkesmässig nivå. Det märktes också att deltagarna uppskattade kursen, och vi tror att ett starkt skäl till detta kan vara att de bemöttes som yrkespersoner som skulle fortbildas, av andra yrkespersoner i samma bransch. Sammantaget var alltså både ledarna och deltagarna nöjda, men ur vår synvinkel gav kursen inte så mycket som de trodde.

Vi bedömer att liknande kurser bör förberedas i samarbete med erfarna språklärare som dels kan belysa vilka ord och uttryck som bör uppmärksammas som ”svåra” och dels kan förbereda ordlistor och liknande hjälpmaterial som kan delas ut till deltagarna i god tid innan kursens start.

Språkundervisningen

Vi lade upp språkundervisningen enligt dessa punkter som vi även nämnt tidigare:

- Språket är en central kompetens för yrkesutövandet.
- Det ställs stora krav på deltagarna på att utveckla språket på egen hand också utanför kursverksamheten.
- Yrkesspråk för andraspråkstalare är mycket mer än terminologi och det krävs också att man arbetar med allmänspråkliga moment med yrkesanknytning.
- Deltagarna hade inte stort studieintresse och till viss del negativa erfarenheter av tidigare utbildningsverksamhet i liknande regi.

I och med det sviktande studieintresset arbetade vi i språkundervisningen för att varje moment skulle ha en tydlig koppling till det yrkesrelaterade språket eller den sociala situationen på arbetsplatsen. Vi undvek pedagogiska moment med alltför teoretiskt vinkling och bedömde vad som var viktigt utifrån hur varje språkmoment skulle fungera i en arbetssituation.

Rent praktiskt ägde lektionerna rum varje onsdag med 90 minuters lektionstid på förmiddagen och 90 minuters lektionstid på eftermiddagen, med tid för strukturerat arbete med läxa däremellan. Deltagarna kunde under denna tid kontakta läraren via WhatsApp, och läraren hade tillgång till deltagarnas arbetsdokument där hon kunde kommentera, svara på frågor och ge feedback.

Som lektionsmaterial använde vi autentiskt material från nyhetskällor som till exempel Sveriges radio och tidningen Energi, i form av både skrivna artiklar och radioinslag. Innehållet och arbetsuppgifterna anpassades individuellt efter deltagarnas mycket varierande förkunskaper, vilket tog mycket tid, såväl i lärarens förberedelser som i lektionstid. Med en jämnare deltagargrupp hade undervisningen kunnat bedrivas mer effektivt och större framsteg hade förmodligen nåtts.

Innehåll

Undervisningens fokus låg på fyra huvudpunkter: uttal, produktion, ordkunskap och förberedelser för yrkesvalideringen.

Uttal

Uttalet bedömdes som viktigt eftersom en viktig del av säkerheten i arbetet handlar om att man förstår varandra i bullriga miljöer med dåligt ljud, som till exempel när man anropar någon över radio. Det är särskilt svårt som andraspråkstalare att göra sig förstådd när de visuella signalerna saknas, samtidigt som radiokommunikationen ofta är svår att höra, speciellt om man står ute i en fjärrvärmeanläggning.

Det var tydligt att kursdeltagarna inte hade kunskaper om svensk ordbetoning och "långa ljud", så i all undervisning lades stor möda på att öva på att uttala dels korta ord som *flis* (som deltagarna gärna vill uttala "fliss") och det centrala ordet *el* som deltagarna själva felaktigt upplevde som lätt att uttala, dels långa sammansatta ord som *miljömätningstrustning* och *produktionsenhet* där betoningen av rätt stavelse blir särskilt viktigt.

Det är just betoningen, inte de enskilda ljuden, som är det viktigaste för att vi ska förstå varandra väl på svenska, så därför ägnades den största delen av uttalsundervisningen åt betoning. Framför allt präglades uttalsundervisningen av ett nyttoperspektiv, det vill säga att deltagarna skulle kunna göra sig förstådda. Mer kosmetiska uttalsområden behandlades ej. Man behöver inte kunna säga *sju sjuka sjuksköterskor...* för att jobba med fjärrvärme, men man behöver kunna kommunicera begripligt så att arbetskamraterna hör vad man försöker säga. Denna typ av uttalsundervisning överensstämde inte med deltagarnas tidigare erfarenheter av uttalsövningar där fokus främst hade legat på ljud som deltagarna själva uppfattade som svåra att producera.

Produktion

För att ge deltagarna större möjligheter att lära sig och komma ihåg de nya yrkesspecifika orden gavs de hela tiden uppgifter där de tvingades att använda dem genom att skriva och tala enligt specialskrivna instruktioner. Detta togs upp av en av deltagarna efteråt som något mycket bra som var en stor skillnad jämfört med tidigare utbildningar.

Med fokus på produktiva färdigheter blir det också tydligare för de enskilda deltagarna hur mycket svenska de behärskar, vilket eventuellt kan leda till större insikter om vad de själva behöver förbättra. Även undervisande lärare kan mycket lättare upptäcka missförstånd och felanvändning av ord och uttryck om deltagarna faktiskt använder dem själva.

Att undervisa för att utveckla produktiva färdigheter kräver att man som lärare strukturerar övningar där deltagarna styrs till att skriva eller säga ord, fraser och meningar enligt en förutbestämd modell. Att undervisa i produktion betyder inte att deltagarna pratar fritt. Exempelvis kan varje deltagare få ett särskilt ord (som är relevant för yrket) för att säga en hel mening som innehåller ordet. Läraren kan också förbereda ”halva meningar” som deltagarna måste komplettera i tal och skrift. På så sätt kan man arbeta in och automatisera mer komplexa strukturer, till exempel inklusive bisatser som *Om vi inte justerar temperaturen...*

Ordkunskap

Vid intestningen upptäckte vi att det yrkesrelaterade ordförrådet var i princip obefintligt hos samtliga deltagare. Samtidigt var just ordkunskapen det språkmoment som övriga kursanordnare och handledare betonade som viktigast för yrkesspråket. Detta kan till viss del bero på bristande metaspråklig kompetens hos handledarna, men speglar eventuellt även en verksamhetstyp där kunskaper i det tekniska ordförrådet och terminologin anses ha stor betydelse bland annat från ett säkerhetsperspektiv. Återigen uttryckte handledarna vikten av goda receptiva färdigheter, det vill säga att deltagarna förstod vad orden betydde, men vår bedömning är att detta inte räcker, så i enlighet med detta hade språkutbildningen framförallt fokus på det produktiva, också när det gällde ordkunskapen. Det betydde att stor vikt lades vid att uttala orden och använda dem i rätt sammanhang.

Vi noterade att ett flertal av deltagarna hade svårt med små skillnader, både i fråga om ljudbild och betydelse. Flera blandade ihop *ask* och *aska* eller använde dem synonymt, och likadant med *syre* och *syra*, *hörn* och *hörna* samt *underhåll* och *underhållning*. Det fanns också tendenser att inte göra skillnad på olika begrepp inom samma domän, som till exempel *säkerhetstänk* och *försiktighetsåtgärd*, *brand* och *brandrisk*, eller *kant* och *hörn*.

När man arbetar med ordinlärning behöver man ha en rimlig ambitionsnivå och tänka långsiktigt. Man brukar säga att en vuxen människa max kan lära sig 10–30 ord per dag, beroende på flera faktorer, som studievana, förstaspråk och livssituation. En praktikperiod på sju veckor motsvarar alltså 500–1500 ord för den som lägger ett par timmar per dag på att studera språket. Därtill krävs också studietid för grammatiska och semantiska moment, uttal, färdighetsträning och repetition.

Vi kan alltså dra slutsatsen att med den ingångsnivå deltagarna befann sig på vid praktikstart räcker praktikperioden inte till för att lära sig det yrkesrelaterade ordförrådet. Därför lade vi även stor vikt vid studieteknik och metoder för ordinlärning så att deltagarna skulle kunna tillägna sig den större delen av det yrkesrelaterade ordförrådet på egen hand efter kursens slut.

Valideringsfrågor

Under praktikperioden arbetade deltagarna med yrkesvalidering i plattformen Bevisst (Nordiskt valideringsforum). Valideringen går ut på att visa på praktisk kompetens samt svara på frågor. Då deltagarnas språkliga nivå inte motsvarade den språkliga komplexitet som valideringsfrågorna krävde arbetade vi på språkkursen med samma frågor från ett språkligt perspektiv. Bland annat fick deltagarna bryta ner frågorna i delfrågor och analysera dem, för att få syn på hur frågorna ofta struktureras. För att undvika att ge felaktiga svar på frågorna (eller korrekta svar som de kunde lära sig utantill utan djupare förståelse) arbetade vi inte tillsammans med att svara på själva valideringsfrågorna, utan med liknande frågor som krävde samma struktur, t.ex. fick olika typer av redogörelseuppgifter motsvaras av ”Hur gör man för att borsta tänderna?” eller ”Redogör för hur man plockar ur diskmaskinen” för att öva på den struktur som krävs för att svara på en fråga som går ut på att beskriva många olika arbetsmoment. Syftet med den typen av uppgift var att öva på hur man strukturerar ett svar på den typen av fråga, genom att använda fokusera på det icke yrkesspecifika ordförråd som krävs.

Digitala resurser

Undervisningen skedde på distans. För själva mötet användes videokonferensprogrammet Zoom, och för skriftliga uppgifter och som ”whiteboard” användes Google Dokument. Utanför lektionstillfällena sköttes kommunikationen mellan lärare och kursdeltagare i appen WhatsApp, framför allt därför att alla kursdeltagarna var vana vid att använda den sedan tidigare. I denna direktkanal till allas mobiltelefoner kommunicerades datum och tider och praktiska saker kring undervisningen, men deltagarna hade också möjlighet att ställa frågor om språket, även utanför lektionstid. Även på kvällar och helger hade de möjlighet att ställa frågor, och läraren kunde för det mesta ge ett snabbt svar utan en för stor arbetsbörda. De frågor som dök upp kunde vi även använda på som lektionsmaterial nästa lektion.

Denna möjlighet till snabba svar uppskattades mycket av samtliga kursdeltagare, men det var bara två av dem som tog chansen att ställa språkfrågor. När vi frågade varför de övriga inte hade ställt några frågor fick vi tre svar. En deltagare sa att han haft samma frågor som de andra och tagit del av svaren och därmed inte behövt ställa frågorna själv. En annan deltagare sa att han föredrog att slå upp orden i ordböcker själv. Den sista deltagaren sa att han inte hade tid eller ork att skriva sina frågor. De två som utnyttjat möjligheten var mycket nöjda och anger detta som en av de största styrkorna med kursen.

Även om själva kursen hölls på distans anordnade vi introduktionsdagen på plats i Energiföretagens lokaler. Vi bedömer att detta hade en mycket positiv effekt, både socialt och praktiskt. Genom att träffas fysiskt kunde läraren

tillsammans med eleverna gå igenom de tekniska lösningarna vi jobbade med, och testköra alla kanaler. Att dessutom göra intestningen på plats gav deltagarna möjlighet att lära känna och småprata med läraren, vilket vi tror bidrog till den goda stämningen på kursen.

Deltagarnas engagemang

Det fanns en stor variation i deltagarnas engagemang i språkundervisningen. Samtliga sa att de tycker att språket är viktigt och att de behöver bli bättre på det yrkesrelaterade språket, men alla lade inte lika mycket energi på studierna.

Alla deltagare hade gått andra språkkurser tidigare, vissa av dem för många år sedan. Att efter lång tid återigen sätta sig i skolbänken och försöka förbättra sitt språk är en motivationsmässigt svår uppgift, vilket också märktes bland en del av deltagarna. För att bemöta detta försökte vi vara noga med att hålla undervisningen relevant till yrket, visa på praktiska konsekvenser av språkfel, knyta undervisningen till faktiska moment på praktiken eller yrkesvalideringen, samt ställa krav på noggrannhet och korrekthet i dessa deltagares produktion. Ytterst viktigt var också att stämningen var god och att deltagarna kände sig välkomna att ställa frågor och initiera egna diskussionsämnen.

Lärarens och undervisningens betydelse

Som praktikant på en arbetsplats kan man lätt känna sig osäker på sig själv, sina språkkunskaper och sin rätt att ta plats. Samtidigt förväntas det ofta att man ska ta för sig, fråga när man inte förstår och vara social och trevlig. Detta är svårt.

Därför lade vi i undervisningen mycket krut på att skapa en positiv och öppen stämning där kursdeltagarna fick möjlighet att knyta an till varandra och dela med sig av sina erfarenheter. Språkkurser av den här typen blir ofta ett slags oas, en plats där man kan vara mer ärlig med vad man förstår och inte förstår, och vad man lyckats eller misslyckats med på praktiken. Vi bedömer att det sociala sammanhanget man får på en språkkurs vid sidan om en praktik kan ha stor betydelse, då det kan motverka känslan av ensamhet och utsatthet som man ibland kan uppleva som praktikant. På praktikplatsen står man lägst i rang, men på språkkursen är man jämbördig med de andra, och till och med mer kunnig än språkläraren när det gäller det yrkestekniska.

Deltagarnas reflektioner

I de utvärderande intervjuerna med praktikanterna visar de upp en väldigt positiv syn på perioden. Det är svårt att få dem att komma med konstruktiv kritik, och skälet till det är förmodligen att de upplever intervjuerna som en del i anställningsprocessen och inte vill verka negativa eller kritiska, eller att de är känner en lojalitet mot lärare och handledare och inte vill nedvärdera dem. När de ombeddes värdera sina egna insatser uttryckte de att de arbetar hårt med språket, att de studerar språket hårt och ständigt för anteckningar över nya ord på praktiken och att de lärt sig mycket. Även här finns det skäl att tro att ärligheten brister något, då vi sett andra tecken på att vissa av dem inte engagerat sig särskilt mycket i språkinläringen utanför lektionerna.

En av deltagarna gjorde sällan läxuppgifterna, och när han konfronterades med detta sa han att det berodde på att hans internetuppkoppling gick sönder varje lektionsdag just mellan lektionstillfällena. När vi påpekade det orimliga i detta kom det fram att han använt tiden till privata göromål som att gå och handla. Här fanns det alltså antingen brister i kommunikationen om vad tiden skulle användas till, eller ett bristande engagemang från praktikantens sida. Det skulle också kunna vara så att språkuppgifterna var för svåra, men att praktikanten inte ville eller vågade uttrycka det. De läxuppgifter som lämnades in av den deltagaren var till stora delar nonsens kopierat från internet, så vi har haft svårt att uppskatta hans reella kunskaper i svenska, på grund av bristande underlag. I samtal beskriver han att han inte har några särskilda problem med språket på praktiken. Han och handledaren förstår varandra och det enda han behöver är att lära sig namnet på några verktyg. I en erfaren språklärares öron låter detta, i kombination med avsaknaden av produktion på kursen, som någon som är på en så låg språklig nivå att han inte förstår hur mycket han inte förstår. En alternativ förklaring skulle kunna vara att han förstår problemen men förnekar dem.

Citat från deltagarna (med korrigerat språk):

"Man ska inte vara blyg."

"När man har en fråga att ställa måste man göra det."

"Man måste ha stenkoll på vad man gör och det måste finnas en planering."

"Längre praktik skulle vara bra."

"Det är mycket att lära sig på en väldigt kort tid."

"Det hade varit bra att ha språkkursen innan praktiken. Där passar det perfekt."

"Jag vill ha mer tid hos Nowa och mindre tid hos Nercia."

"När vi började praktiken visste vi ingenting! Vad heter den och den grejen?"

"Onlinekursen för drifttekniker hjälper jättemycket."

"Det är mycket bättre att ha kurs på plats." (jämfört med distans.)

"Jag har lätt att bli nervös när jag pratar med min handledare eller andra som jag inte känner så bra."

"Jag tycker att det är svårt att lära sig så mycket på praktikplatsen. Om man får det i text kan man läsa och översätta också."

"Jag skulle vilja ha språkkurs med Sofi tidigare. Hennes metod är mycket bra. Med andra lärare fick vi bara lyssna."

"Det är inte lätt och det kommer att ta tid."

"Jag har inte tid. Jag har ett liv, jag har mycket att göra. Man måste gå och handla... Jag bor ensam, det är ingen som hjälper mig." (Om varför han inte gjort läxan.)

"Fantastiskt med lärare på 24 timmars standby!"

Kontakt med handledare

Enligt plan skulle läraren ha regelbundna (digitala) träffar med handledarna. Utfallet var både positivt och negativt. Få handledare dök tyvärr upp till träffarna. Man kan reflektera över orsaken till detta. Troligtvis är detta ett lite okonventionellt upplägg och handledarna kan ha svårt att se sin roll i sammanhanget. Det kan också eventuellt finnas ett motstånd till att diskutera språkfrågor, som traditionellt kan upplevas som verklighetsfrånvända och alltför teoretiska. Handledarna har också begränsat med tid. Läraren hade heller inte träffat handledarna vid ett tidigare tillfälle och presenterat upplägget.

Istället deltog läraren vid de så kallade samsyns-mötena, då handledarna träffades tillsammans med Energiföretagen för att diskutera frågor kring yrkesvalideringen. Just under dessa tillfällen fick handledarna och läraren tillfälle att diskutera språkfrågor, både allmänna och frågor kopplade till särskilda individer, med ett mycket positivt utfall.

I kontakten med handledare framkom att de ansåg att det i yrket är viktigt att ha ett så specifikt språk som möjligt. Om man pratar om *syra* kan man inte säga *syre* och så vidare. Det verkar finnas en uppfattning om att det är viktigt att benämna alla delar i anläggningen samt den utrustning man använder korrekt, och även kunna beskriva det man gör på ett så precist sätt som möjligt. Ur ett utifrånsperspektiv låter dock detta som att handledarna har en något missvisande bild av hur kommunikationen på en arbetsplats ser ut. När vi besökte arbetsplatser i ett tidigare arbete med att framställa läroboken Energisvenska framkom mängder av informella ord och uttryck som beskrev olika arbetsmoment, verktyg eller platser på arbetsplatsen. Det är förstås helt korrekt att det blir ohållbart att säga *syra* när man menar *syre*, men det finns en risk här att handledarna har orealistiska förväntningar på praktikanterna när det gäller yrkesterminologin.

Samtidigt är handledarnas syn på språket mycket relevant, då det i slutändan är där deltagarna kommer att praktisera och eventuellt anställas. Vi kan inte bortse från att det är arbetsgivarens syn på deltagarnas språkkunskaper som är avgörande för huruvida någon får anställning eller inte, och då spelar det mindre roll vad vi som språklärare tycker. Här finns ett dilemma för språkläraren. Vårt arbete är att lära individen så mycket svenska som möjligt, men för att någon ska bli anställningsbar är det främst muntlig interaktion och uttal som räknas. Det är dock långt ifrån säkert att det främst är dessa kompetenser som gör någon till en fungerande arbetstagare.

På många sätt anser vi kontakten mellan handledare och språklärare som en stor framgångsfaktor för projektet

- Handledaren kunde berätta om vilka språkliga behov som deltagarna hade.
- Handledare och lärare kunde diskutera sina olika syn på språknivåer.
- Läraren kunde ge konkreta tips på hur man kunde lösa allmänna och specifika språkligt relaterade problem.
- Läraren fick tydligare inblick i den språkliga vardag som deltagarna förväntades fungera i.

Språkliga behov

Handledarna rapporterade bland annat om att deltagarna inte ställde tillräckligt många frågor. Det kan finnas flera anledningar till detta, inklusive språkliga, kulturella och personliga. Läraren hade en annan möjlighet att diskutera det här med deltagarna, och reflektera i grupp över hur detta kan upplevas som bristande arrangemang. Eftersom en faktor kan vara språklig förberedde läraren också övningar där deltagarna fick öva just på att ställa frågor.

Olika syn på nivåer

Det framkom att läraren och handledare inte alltid var överens om hur deltagarnas språkfärdigheter såg ut. I allmänhet tenderade handledarna att bedöma språkkunskaperna på en högre nivå hos individer som pratade mer och som skattade sin egen språkförmåga högt. Tystare individer bedömdes av handledarna som mindre kunniga i svenska språket.

Läraren hade på flera sätt möjlighet att göra en mer strukturerad bedömning av språkfärdigheterna, med hjälp av instegning och tydligt riktade övningar. I en klassrumsmiljö kan dessutom läraren styra varje deltagares taltid så att även den som i andra sociala sammanhang håller en låg profil får tillfälle att uttrycka sig lika mycket som andra.

Till skillnad från handledarnas begränsade erfarenhet av att jobba med andraspråkstalare och ovana att göra språkbedömningar är det mindre risk att läraren blir ”lurad” av strategier som andraspråkstalare ofta använder i situationer då de är osäkra på språket. I allmänhet upplevde vi att särskilt de språksvagare deltagarna ofta gav intryck av att förstå (trots att så inte var fallet), medan de starkare oftare visade när de inte hängde med.

Om handledaren tycker att person A talar bättre svenska än person B, och läraren tvärtom; vem har då rätt? Både läraren och handledaren ser och bedömer en verklig situation. Även om läraren bedömer att en deltagare har en hög nivå i svenska

kommer detta inte till användning om det inte märks på praktikplatsen. Därför är kontakten mellan handledare och lärare viktig för att handledaren inte ska missa kompetensen hos blygare praktikanter eller överskatta kompetensen hos pratsamma, samt för att handledaren ska kunna ge anpassade praktikuppgifter till båda individerna.

- Handledaren kan på inrådan av läraren se till att den tystare deltagaren får mer utrymme att prata. Om man har två olika pratsamma deltagare på samma praktikplats kan man sära på dem så att båda ges samma möjlighet att visa sina kunskaper. Annars finns det risk att den ena sköter snacket åt båda två.
- Läraren kan ta upp problemet tillsammans med praktikanten och påpeka att språkfärdigheterna måste ”synas och märkas”. Läraren kan också jobba med olika språkliga strategier för att praktikanten ska våga ta mer plats.
- Det viktigaste här är att handledare och lärare pratar om detta och synliggör problematiken.

Tips och allmänna råd

I lärarens samtal med deltagarna framgick det att bullriga miljöer var ett stort problem framförallt för hörförståelsen. Då handledarna visade runt deltagarna i anläggningen hade deltagarna svårt att höra vad de olika delarna kallas och hur de används. Ett förslag är att ge deltagarna en ordlista i god tid innan rundvisningen. På så sätt kan deltagarna slå upp nya ord, bildgoogla och framförallt bli bekant med orden och uttrycken. När de senare får höra orden kan de knyta samman det de här med det de läst tidigare.

Inblick i språkmiljön

Det finns mycket fördomar om att klassrums-undervisning är verklighetsfrånvärd och alltför teoretisk. Vårt mål har hela tiden varit att skapa en kurs som på så många sätt som möjligt anknyter till deltagarnas yrkesvardag. Att regelbundet samtala med handledarna ger läraren möjlighet att ställa frågor, lyssna in samtalston, jargong och diskutera eventuella frågor som kommit in på kursen.

Förslag på kortsiktiga åtgärder

De åtgärder vi presenterar här är sådant som kan genomföras på relativt kort tid och med liten eller ingen kostnad.

Åtgärder som gäller praktikanterna

- Det bör göras tydligt för praktikanterna att de måste göra uppgifterna på språkkursen fullt ut. Detta bör vara ett krav från praktikplatsen, inte bara från språkläraren. Kraven bör vara specifika och mätbara, exempelvis deltagande på minst 80 % av lektionstiden, 80 % av alla läxor inlämnade. Även lärarens läxor bör vara formulerade enligt samma modell, till exempel ”skriv 100 ord om ämnet”. Det kan tyckas fyrkantigt att göra på detta sätt, men fördelen är att det blir tydligt för alla inblandade vad som krävs, och man märker tydligt om deltagaren inte dragit sitt strå till stacken.
- Praktikplatserna bör ha rimliga förväntningar på praktikanternas språkutveckling. Dessa förväntningar bör ställas i relation till ålder och tid i Sverige. Det är rimligt att förvänta sig en snabbare förbättring i svenskan hos den som är ung och nyanländ, än hos den som är äldre och har bott många år i Sverige.
- Praktikanterna bör få rimligt ställda språkkrav i klartext från praktikplatsen. De bör skrivas i samarbete med språkläraren och ett exempel på detta kan vara ”Du behöver förbättra ditt uttal, särskilt när det gäller ordbetoning. Du måste kunna uttala ord som ”miljömätningstrustning” och andra sammansatta ord.” Detta bör göras i början av kursen/praktikperioden och följas upp under arbetets gång.
- Praktikanterna bör ges de tekniska förutsättningar som krävs för att genomföra en språkkurs på ett bra sätt. Om de enbart har en smartphone bör de till exempel kunna låna en bärbar dator för att kunna göra skrivuppgifter med mera. En testlektion bör genomföras innan kursstart för att se till att alla kan närvara digitalt och få tillgång till alla kursmoment.

Åtgärder som gäller språkundervisningen

Som beställare bör man ha en medvetenhet om att det förekommer stora brister i den allmänna språkundervisningen över hela Sverige. De stora utbildningsföretagens lärare har ofta en orimlig arbetsbörda och den är tyvärr inte sällan kombinerad med avsaknad av utbildning eller djupare kunskaper i ämnet svenska som andraspråk. Det förekommer även fusk i upphandlingar där man lämnar osanna uppgifter om lärarkompetens och annat. Därför är det rimligt att man som beställare ställer krav på regelbunden insyn i språkundervisningen. Här är några exempel på hur det kan göras.

- Begär att språkläraren regelbundet rapporterar närvaro och progression. Exempelvis bör läraren visa upp exempel på material som deltagarna producerat. Detta bör dock göras med försiktighet och i samråd med kursdeltagarna, för att inte riskera att rubba förtroendet mellan lärare och elev.
- Begär att få vara med på en lektion. Saker att titta efter är huruvida deltagarna tvingas vara aktiva och inte bara lyssnar och nickar. Språkundervisning måste innehålla muntlig och skriftlig produktion, det vill säga att deltagarna själva får prata och skriva med direkt och relevant feedback. Språkundervisning som innehåller endast input och förståelse är inte gynnsam för inläringen. Språkkunskap är till stora delar en färdighet! Be att få se prov på sådant som deltagarna skrivit, eller inspelningar på sådant de producerat muntligt. Var också uppmärksam på hur läraren rättar och ger feedback på deltagarnas produktion. Det måste vara något mer konstruktivt än ”Bra!”.
- Begär att kursinnehållet ska vara yrkesrelaterat. Be att få se exempel.
- Begär att stor vikt ska läggas på uttal. Kontrollera så att undervisande lärare är medveten om vikten av ord- och satsbetoning, så att uttalsundervisningen inte bara går ut på att producera långa vokaler (vilket tyvärr är vanligt).
- Se till att läraren har material att jobba med. Att som lärare utveckla egna läromedel och egna uppgifter är tidskrävande och om detta krävs bör läraren kompenseras för den tid som läggs ned på att ta fram övningar. En yrkesrelaterad språkkurs inom energi kan till exempel använda boken Energisvenska i kombination med en dedikerad uttalsbok eller en grammatikbok.

- Se till att läraren vet så mycket som möjligt om praktikplatserna och i ett så tidigt skede som möjligt får kontakt med handledarna så att de kan träffas regelbundet.

Huruvida en språkkurs ska ligga samtidigt som en praktikperiod eller före praktikperioden är en fråga som ständigt diskuteras i sådana här sammanhang. En fördel med att lägga språkkursen före praktiken är att deltagarna har större möjligheter att fokusera på arbetet när de är på praktiken, och de slipper känna pressen från språkkursuppgifter. Det finns dock starka skäl som stöder en språkkurs som ligger samtidigt som praktiken:

- Ökade möjligheter att göra språkkursens innehåll relevant för praktiken.
- Större möjligheter för deltagarna att inse vad de faktiskt behöver lära sig.
- Större möjligheter att kunna diskutera språkfrågor som uppstår under praktiken.
- Större möjligheter för handledare att få en bild av praktikantens språkkompetens i samtal med lärare.
- Större möjligheter att tidigt få syn på problem som samarbetsvärigheter, låga yrkeskunskaper eller alltför låga språkkunskaper.
- Språkkursen kan vara en möjlighet att ta paus från och ventiler svårigheter och hög press på praktikplatsen.

Vi rekommenderar därför att praktikanterna ges möjlighet att gå på språkkurs samtidigt som de är på praktik.

Åtgärder som gäller handledare på praktikplatsen

- Handledare och chefer på praktikplatserna har svårt att avgöra vad praktikanterna har för språklig kompetens och språkliga behov. De behöver mer stöd i följande situationer:
 - » Intervjuer inför att ta emot praktikanter.
En språklärare bör vara med vid intervjuerna för att ge en bedömning om språkkompetensen, om inte en grundlig testning av språkfärdigheterna redan gjorts. Den på praktikplatsen som intervjuar praktikanten bör vara förberedd med några frågor som ger större möjlighet att analysera praktikantens språknivå. Några exempel på denna typ av frågor finns i dokumentet Tips och tankeställare.
 - » Dagliga språkliga utmaningar.
Handledarna bör göras medvetna om att en kombination av text och tal är gynnsamt, samt att det är svårare att uppfatta nya ord i högljudda miljöer. Handledarna bör förbereda ett dokument där det står kortfattat vad man ska göra under dagen. Detta dokument bör praktikanterna få och ges möjlighet att läsa innan de går in i anläggningen och påbörjar det praktiska arbetet.
- Se till att det finns tid och möjlighet för lärare och handledare att träffas och prata om saker som inträffar. Det ger handledaren möjlighet att få råd och stöd för att hantera särskilda språkliga situationer, och det ger läraren uppslag att basera undervisningen på, samt möjligheter att ställa frågor om fackuttryck och termer.
- Handledarna och kursanordnare bör i förväg synliggöra sina förväntningar på hur mycket svenska praktikanterna bör kunna.

Åtgärder som gäller ämneskurser

- Kursledare som håller i ämneskurser bör få grundläggande fortbildning inom andraspråksinläring, med insikter i hur man anpassar ett kursinnehåll till vuxna andraspråkstalare.
- En ordlista eller ett utbildningsmaterial med utbildningens förekommande ord och uttryck bör delas ut till deltagarna i god tid före kursstart.
- I den lärarhandledning vi tagit fram i samband med detta projekt finns många tips på hur man kan arbeta språkutvecklande med andraspråksinlärare. Kursledarna bör läsa det materialet samt *Tips och tankeställare*, ett material som vi tagit fram för att hjälpa handledare med språkfrågor.
- Vid inköp av kurser bör man gemensamt diskutera hur man tillgängliggör innehållet för andraspråkstalare. Vi rekommenderar att man gör det tillsammans med en erfaren språklärare.

Förslag på långsiktiga åtgärder

När det gäller långsiktiga åtgärder för att förbättra möjligheten för andraspråkstalande praktikanter finns det mycket att göra. De åtgärder vi presenterar här kräver ekonomiska satsningar.

- Erbjud om möjligt språkundervisning parallellt med anställning den första tiden. En modell som ofta används för utländska läkare i sjukvården är att de får en eller ett par dagars språkundervisning varje vecka på betald arbetstid, och det skulle rimligtvis kunna fungera även i energibranschen. En förutsättning för att det ska lyckas är att undervisningen bedrivs strikt yrkesinriktat och leds av en professionell lärare, samt att det finns tydligt uppställda krav på språkstudier från arbetsgivarens sida, i kombination med en rimlig arbetsbörda så att deltagaren orkar både studera och arbeta.
- Se över det material som används till ämnesutbildningar som anställda och blivande anställda måste gå igenom, ur klarspråks- och andraspråkssynvinkel. Anpassade utbildningar är både tidsmässigt och ekonomiskt försvarbart, i och med att man inte till lika hög grad riskerar exkludera potentiella anställda (med svenska som förstaspråk eller andraspråk) med goda yrkeskunskaper för att de har svårt med språket. För andraspråkstalande bör utbildningsmaterialet kompletteras med ordkunskapsövningar och ordlistor. Den personal som leder utbildningarna bör fortbildas i andraspråksinläring så att de kan anpassa sin undervisning och bättre nå kursdeltagarna.
- Se över yrkesvalideringarna med ur klarspråks- och andraspråkssynvinkel. Som de är formulerade i dagsläget är de svårtillgängliga för andraspråkstalare, vilket riskerar att leda till att fler än nödvändigt blir underkända. Ett förberedande studiematerial för andraspråkstalare bör också skapas, där man får öva på både ordförråd och den typ av språkliga strukturer som behövs för att svara på frågorna.
- Ställ kravet att praktikanterna ska klara ett språktest på nivå B1 innan de börjar praktiken. Vi bedömer att man inte kan tillgodogöra sig yrkeskunskaperna om man har svagare språkkunskaper än så. Om man ser en jämnare nivå på deltagarnas språknivå blir också språkundervisningen mer effektiv.
- Skapa ett eget språkvalideringsprov med yrkesinriktning. För att säkerställa att personal som arbetar i anläggningarna har en godtagbar språknivå bör Energiföretagen skapa ett språkprov för andraspråkstalande personal. Språkstestning för tillträde till yrken har blivit en debattfråga i Sverige och det är inte en oproblematisk åtgärd, eftersom den riskerar att bli orättvis och göra en felaktig sortering av människor.

Eftersom andraspråksundervisningen i Sverige på många håll uppvisar stora brister är det dock rimligt att en arbetsplats där säkerhetsarbetet gäller samhällsviktiga funktioner själv säkerställer att kommunikationen mellan de anställda fungerar. Ett sådant prov måste skapas professionellt av erfarna och utbildade testkonstruktörer, för att det ska ges en hög validitet och reliabilitet. Det finns internationellt erkända riktlinjer (se organisationen ALTE) för hur sådana test ska konstrueras, och dessa bör följas.

En fördel med att ha ett sådant test är att det blir tydligare för blivande anställda vilka krav som ställs, och det skapas ett mål att rikta sina språkstudier mot. Det uppstår en testeffekt där den som studerar kommer att lägga energi på att lära sig att klara den typ av uppgifter som testet innehåller, varför det är viktigt att testet är baserat på verkliga situationer som förekommer i yrket.

Avslutning

Sammanfattningsvis står det klart att det finns utmaningar i den här typen av projekt, men också att mycket positivt har kommit ur arbetet. Framförallt har vi sett att samtliga involverade parter tar språkfrågor på allvar och har ett stort intresse för språkutveckling. Engagemanget och välviljan har varit stor, och det finns sannolikt goda möjligheter att utveckla mottagandet av andraspråkstalande praktikanter och anställda i framtiden. Tre viktiga punkter i det är:

- Vi behöver tydliggöra de krav vi ställer på deltagarna, både vad gäller deltagande och progression under språkutbildning och vilken ingångsnivå som krävs.
- För att kurser i yrkessvenska ska vara relevanta bör språklärare få inblick i den arbetsplatsernas språkmiljö och regelbundet utbyte med yrkesverksamma.
- Handledare och kursanordnare behöver kompetensutveckling inom svenska som andraspråk för att kunna göra bättre bedömningar av språknivåer och för att kunna hjälpa deltagarna in i yrket på ett mer effektivt sätt.

En framgångsfaktor för dessa tre punkter är att man möjliggör regelbunden kontakt för erfarenhetsutbyte mellan alla involverade parter. Vi tror att det finns ett stort intresse och engagemang för detta, hos samtliga parter: deltagare, handledare och anordnare.

Kompletterande material

Som komplement till den här rapporten har vi framställt material som kan användas i liknande projekt i framtiden.

Lärohandledning

Det kan vara ensamt att undervisa. Därför har vi sammanställt en lärohandledning för de som arbetar med yrkessvenska i allmänhet och fjärrvärmesvenska i synnerhet. Här finns både konkreta uppgifter och allmänna råd kring pedagogiska, praktiska och tekniska moment i språkundervisningen.

Vi bedömer sannolikheten att kurser som denna kommer att ske på distans som hög, och därför är övningarna också tillgängliga i ett worddokument, så att undervisande lärare kan kopiera och klistra in direkt i sina egna dokument.

Mer kraft

Eftersom upplägget innebär att praktikanterna själva, utanför språkkursen, behöver ta ansvar för att bli bättre på både den allmänna svenskan och yrkesspråket har vi tagit fram riktlinjer för självstudier.

Vi upplevde att flera av individerna saknade studie- och språkförståelse, och därför har vi utformat materialet på ett sätt som vi hoppas kunna inspirera dem att jobba med svenskan på ett praktiskt sätt.

Tips och tankeställare

Vi kan inte förvänta oss att handledarna eller deras kollegor på praktikplatserna kan eller hinner ta sig an rollen som språklärare. Trots det innebär deras handledarskap att de både måste bedöma språket och underlätta kommunikationen med andraspråkstalare. För att göra det behöver man dels konkreta tips på hur man kan tänka kring bedömning och underlättning och dels några tankeställare kring vad det innebär att vara i praktikantens situation.

För att det här materialet inte ska bli ytterligare en arbetsbörda har vi valt att göra det kortfattat, lättöverskådligt och praktiskt tillämpbart, och hoppas att handledarna kan få nytta av det i de situationer de behöver det mest.